

Тема: Література кінця XIX - початку XX століття.

План

1. Історико-літературний процес кінця XIX - початку XX століття.
2. Поняття модернізму. Течії модернізму, їх характеристика.
3. Поняття авангардизму. Авангардистські течії у світовій літературі.
4. Особливості українського модернізму

1. Підготувати усне повідомлення на тему: «Історичні умови, які склалися в Україні на кінець XIX — початок XX століття».

2. Ознайомитися із матеріалом підручника с. 111-114, зробити конспект за планом:

- Поняття модернізму.
- Ознаки модернізму.
- Етапи модернізму.

3. Опрацювати матеріал лекції. Заповнити таблицю:

Модерністські напрями і течії в літературі кінця XIX - початку XX століття		
Напрямок	Основні ознаки	Представники

4. Прочитайте матеріал про український модернізм (підручник с. 115-116) і запишіть представників цього напрямку в різних видах мистецтва.

Режим доступу до підручника: <https://lib.imzo.gov.ua/wa-data/public/site/books2/pidruchnyky-10-klas-2018/02-ukrainska-literatura-10-klas/ukr-lit-10-kl-gramota.pdf>

Домашнє завдання:

1. Конспект «Життя і творчість Михайла Коцюбинського»
2. Читати новелу «INTERMEZZO» (підручник с. 123-131)

Модерністські напрями і течії в літературі кінця XIX - початку XX століття

Кінець XIX - початок XX ст. – один із найцікавіших і найскладніших періодів не лише в мистецтві, а й у суспільному житті. Суспільство втрачає духовні орієнтири, не знає, у що вірити та куди йти. А література, не задовольняючись формами критичного реалізму, теж немовби опинилася на роздоріжжі. Перед письменниками стояло завдання осмислити кризу в соціальному середовищі та мистецтві і віднайти шляхи подальшого розвитку культури. В історії української літератури кінець XIX – початок XX ст. – період, позначений активним протистоянням і поєднанням реалізму й модернізму, традиційного та модерного мистецтва.

Молоде покоління українських письменників, розквіт творчості яких припадає на цей період, під впливом соціально-культурної ситуації в Україні і нового досвіду європейських літератур дедалі більше усвідомлює обмеженість критичного реалізму, необхідність змін, відходу від традиційних проблем і форм їх зображення. Визрівали протест проти натуралізму, вузького просвітянства, “грубого реалізму”, бажання якось наблизитися до новітніх течій європейської літератури, зруйнувати стереотипи і нормативи реалістичного побутописання.

Сьогодні літературознавці намагаються осмислити процес зміни художніх методів, стилів та напрямів в літературі кінця XIX – початку XX ст. і трактують його або як продовження критичного (чи, як його ще називають, класичного) реалізму, або як початок модернізму (“ранній” модернізм). Проблема хронологічних рамок українського модернізму і критичного реалізму, а також письменників, яких називають модерністами чи реалістами, залишається дискусійною.

Кризова ситуація у суспільстві і мистецтві кінця XIX століття поставила перед письменниками завдання художньо осмислити дійсність, знайти нові шляхи розвитку мистецтва, яке б дало оновлені духовні орієнтири у складному і суперечливому періоді. Пошуки нових шляхів призвели до виникнення різних течій у мистецтві, які одержали назву **"модернізм"** (від *фр. modern - сучасний, найновіший*). Спочатку модернізм виникає у Франції, а згодом поширюється в багатьох країнах Європи.

Традиційно вважається, що **зачинателем українського модернізму був Микола Вороний**. Готуючи в 1901 р. альманах “З-над хмар і долин” (вийшов у 1903 р.), М.Вороний опублікував у “Літературно-науковому віснику” відкритий лист до українських письменників, в якому закликав надсилати твори, в яких були б “усунуті набік різні заспівані тенденції та вимушені моралі”, де було б “хоч трошки філософії, де хоч клаптик яснів би ... блакитного неба”. М.Вороний вважав неприйнятними для свого альманаху примітивні побутово-етнографічні та натуралістичні, спрощено тенденційні твори. Основна думка виступу М.Вороного виділялася чітко: він закликав писати інакше, “по-сучасному”, оновлювати літературу, виходячи насамперед із суто художніх вимог і завдань. Тим часом молодші автори, передусім ті, що склали ядро групи “Молода муза”, наголошували, що кризу в літературі спричинив “тенденційний реалізм” І.Нечуя-Левицького, П.Мирного, І.Карпенка-Карого та ін., у яких “кожну описану подію можна було сконструювати метром і кожну їхню тенденцію – звичайним розумуванням”.

Щоб вийти з цієї кризи, треба стати на інший шлях: “Воля і свобода в змісті й формі, щирість у почуваннях людських і в тонах природи”. Оскільки молодомузівці художню красу намагалися цілком відмежувати від суспільно-патріотичних мотивів, І.Франко вважав, що цей шлях веде “літературу в якийсь глухий кут, де можна хіба що повіситись”.

Безперечно, що оновлення і збагачення художнього методу диктувалося самим життям. Ми бачимо (слайд 3), яким розмаїттям течій представлений модернізм, проте, на думку І.Франка та інших письменників, таке оновлення повинно було здійснюватись аж ніяк не за рахунок заперечення громадськості й соціальності письменства. І.Франко, М.Коцюбинський, Леся Українка та інші прагнули у своїй творчості поєднати кращі традиції вітчизняної літератури з новими віяннями західноєвропейської. Тому М.Коцюбинський і М.Чернявський звернулися з відозвою до своїх колег по перу наближатися у своїй творчості до проблем життя, удосконалювати свій образний інструментарій. Через те й розгорнулася полеміка на сторінках “Літературно-наукового вісника” навколо статті С.Єфремова “В поисках новой красоты (заметки читателя)”, де є різкий протест проти розриву з усталеними традиціями, звинувачення молодих письменників у сліпому копіюванні чужинецьких мистецьких форм, прийомів і стилів.

Деякі з напрямів модернізму охопили не тільки літературу, а й інші види мистецтва (експресіонізм, сюрреалізм, футуризм поширилися також на образотворче мистецтво, музику, театр). Найближчим до літератури є образотворче мистецтво, адже в полотнах художників найяскравіше представлені ознаки нових стильових течій та художніх напрямків, тому й спробуємо визначати саме з картин митців.

Творчість Ш. Бодлера стала підґрунтям до багатьох модерністських течій, у першу чергу для **символізму** (слайд 4) Бодлер першим серед сучасників проголосив, що поетична творчість має особливі, майже магичні властивості, що поезія повинна змінити звичні уявлення про прекрасне, життя тощо. Відповідно до цього погляду на поезію змінювалась і точка зору на митця, поета, від якого Бодлер вимагав власного, не зашореного ніякими традиціями і авторитетами бачення світу. Символісти сприйняли цей новий погляд на поетичне мистецтво і втілили його у свою теорію. В основі їхньої художньої системи - символ, знак вічної краси, до якої прагне поет, якої немає в повсякденності. Поет - деміург (творець), божество, бо тільки йому, поетові, властиві творчі прозріння, він інтуїтивно відчуває шлях до краси. Конкретна дійсність не цікавить поета, лише вічне повинно займати митця. Звідси протиставлення тлінного вічному. Людські почуття - це прояв вічного, духовного, це зображення вічної боротьби добра і зла. Це зумовило поетику і художні засоби символістів: використання складних метафор, образів-символів, алегорій. Символісти називали поезію музикою слів, музичність вірша, на їх думку, допомагає інтуїтивно збагнути значення символів. Неперевершені зразки лірики створами П. Верден, А. Рембо, Г. Алоллінер, С. Малларме, О. Блок, І. Анненський. Ці вірші примушують людину думати про вічне, шукати смисл буття.

Ще одним яскравим явищем у літературі кінця XIX- початку XX століття став імпресіонізм. Термін "**імпресіонізм**" (слайд 5) походить від французького *impression* - враження. Ця мистецька течія започаткована у живописі, а згодом виявилась у літературі. Імпресіоністи творчо сприйняли бодлерівську тезу про здатність митця своєрідно і незашорено побачити світ. Передача художніми засобами суто суб'єктивного враження - головна ознака імпресіонізму. Це суб'єктивне враження передається у грі асоціацій, що викликає предмет зображення, складних суб'єктивних метафорах, ліризмі оповіді, кольорових і звукових образах. Яскравий приклад імпресіоністської прози - творчість Гі де Мопассана, В. Стефаника, М. Черемшини. М. Коцюбинського, К. Гамсуна, у поезії Р. М. Рільке, М. Цветаєвої.

На початку XX століття виникає **неоромантизм** (слайд 6), визначальною рисою якого є спроба подолати розрив між ідеалом і дійсністю завдяки могутній силі особистості, здатної перетворити бажане на дійсне (слайди 7,8). Ці риси властиві творчості К. Гамсуна. В українській літературі представлений у творчості Ольги Кобилянської, Лесі Українки, Юрія Яновського (слайд 9), Олександра Олеса, Миколи Вороного, Миколи Хвильового (слайд 10).

У модернізмі були течії, що прагнули оновити художню систему. Ці течії одержали назву "**авангардизм**", (від фр. *avant-garde* - передовий загін). Найбільш поширені течії авангардизму - футуризм і сюрреалізм.

Футуризм (під лат. *futurum* - майбутнє) виник в Італії (слайд 11). У 1909 р. Маринетті опублікував "Маніфест футуризму", в якому проголосив розрив і традиційною культурою, яка не може задовольнити сучасну людину. Вони відкрили трагедію сучасної урбанізації - трагедію нівелювання людської особистості. Вони прагнули відтворити світосприйняття "безособової" людини. Це мистецтво антигуманізму, яке має відбити настання часу техніки. Спрямування футуризму можна виразити трьома «М»: місто, машина, маса. У російській літературі футуризм виявився у творчості В. Маяковського, в Україні яскравим представником був Михайль Семенко (слайд 12).

Творчість **експресіоністів** породжена духовною кризою, яку переживала інтелігенція на початку XX ст., зокрема Першою світовою війною та революціями. Для експресіонізму (слайди 13,14) характерна нервова емоційність, трагічність світовідчуття. У творах експресіоністів важливе місце займає проблема вини і кари. Вони переконані, що земне життя — фільтр, який може очистити людину і привести до Бога. Втрачаючи віру в Бога, людина втрачає мету життя, добровільно карає себе, очищаючи душу. Кожен із нас бере на себе відповідальність за провини людства. Ця проблема глибоко розкрита у новелі В. Стефаника "Новина". Експресіоністична образність притаманна багатьом творам української літератури ("Червоний роман" Андрія Головка, "Вальдшнепи" Миколи Хвильового, "Маклена Граса" М. Куліша, "Сонячна машина" В. Винниченка). В українській поезії вона найсильніше виявилась у творчості Т. Осьмачки, який починав як символіст.

Сюрреалізм походить від фр. *surrealisme* - надреалізм. Сюрреалісти спирались на підсвідомість людини, один із засобів сюрреалістичного мистецтва - виконання "автоматичного письма": підсвідомість підказує запис першого, що прийшло в голову, на чому зосередилась увага (опис випадкових предметів і викликаних ними асоціацій).

Модернізм поєднувався з різними художніми напрямками, створював нові течії, нові прийоми зображення (слайди 15, 16).

Ще С.Єфремов, автор опублікованої в 1911 р. "Історії українського письменства", зазначав, що упродовж віків зміст, форми української літератури визначали чотири ідеї: "елемент свободи" для людини, невпинна визвольна течія – це перша ідея. "Визвольно-національна ідея тягнеться другою червоною ниткою через усю історію нашого письменства". Третьою рисою (ідеєю) стає "поступова течія народності в змісті й формі", в літературній народній мові. А четверта – це її "принцип громадського слугування народові, тим широким масам трудящого люду, що кінець-кінцем дають життя, підпору і поживу всім заходам рук людських, а серед них і письменству".

Не можна не погодитися з тими дослідниками української літератури кінця ХІХ – початку ХХ ст., які вважають, що саме життя зобов'язувало українських письменників не поривати з реальною дійсністю і водночас дбати про новизну змісту, настроїв, форм. Оскільки українські митці були в основному вихідцями з гуцці народу, який стогнав у ярмі соціального й національного гніту й потребував захисту, то вони не могли й не мали морального права забувати й про великі традиції.

Вибір між мистецтвом і соціальним обов'язком письменників кінця ХІХ – початку ХХ ст. не відбувся на користь першого чи другого. Не відмовляючись від служіння соціальній та національній ідеї, вони разом з тим свідомо чи несвідомо у своїй творчості рівнялися на кращі зразки західноєвропейського мистецтва. Проте не запозичували їх сліпо, а перепускали через своє небайдуже до народних страждань серце. Так вони створили літературу, яка має реальну основу, але поривається "у блакить". Водночас було б помилковим вважати літературу 90-х років ХІХ ст. і перших десятиріч ХХ ст. прямим продовженням методу критичного реалізму, адже навіть традиційні теми зображувалися не так, як у критичному реалізмі, стиль; форма зображення в кінці ХІХ - на початку ХХ ст. були вже іншими.